

8 De zaak-Tamboer¹

Deze zaak is in het nieuws geweest door toedoen van Theo Tamboer zelf, die zich op die manier probeerde te bevrijden uit een kafkaëske situatie waarvan je zou denken dat die in ons land niet kan voorkomen. Hij komt echter wel voor, en waarschijnlijk vaker dan wij denken. De overige slachtoffers zijn ons alleen onbekend gebleven.² Deze situatie wordt veroorzaakt door het feit dat Tamboer veroordeeld is voor seksueel misbruik van zijn twee kinderen, Anton en Jennifer, een misdrijf dat hij eerst heeft bekend, maar daarna ontkent, en dat hij nu nog steeds ontkent. Hij heeft inmiddels zijn straf uitgezeten, en zit in tbs omdat de rechter de psychiaters geloofde die verklaarden dat Theo gevaarlijk was. Tbs wordt in Nederland opgeheven door de rechter en die doet dat in het algemeen pas als hij van een psychiater verneemt dat de patiënt ‘genezen’ is. Maar Tamboer wordt niet genezen verklaard zolang hij geen inzicht in zijn ziekte heeft, en daarbij hoort volgens een psychiatrische wijsheid dat hij zijn ontkenkende houding moet laten varen. Tamboer weigert echter te bekennen en zal dus tot aan zijn dood opgesloten blijven. De hardnekkigheid waarmee de psychiater aan zijn standpunt vasthoudt stoelt op de gedachte dat de rechter de feiten feilloos heeft vastgesteld, en dat Tamboers ontkenning derhalve zijn ziekte bewijst. Maar hoe kan de psychiater daar zo zeker van zijn? Wat als de rechter heeft zitten slapen, en Tamboer terecht ontkent? In dat geval zou alleen herziening van het veroordelende arrest uitkomst bieden. Dat is al diverse malen gepoogd en heeft tot niets geleid. We zullen zien dat er wel degelijk bewijsproblemen in deze zaak waren, maar dat is niets

nieuws: dat was vanaf het begin duidelijk en was dus geen reden voor herziening. Tamboer is gevangen in een griezelige catch 22: ofwel hij ontkent en blijft levenslang in tbs, ofwel hij bekent en geeft daarmee aan dat hij een pathologische kindermisbruiker is die niet zonder meer naar de samenleving kan terugkeren. En dan is er nóg een adder onder het gras, waarop wij later terugkomen.

De aangiftes

De zaak begon op 22 juli 1999, toen de 16-jarige Jennifer Tamboer, dochter van verdachte, aangifte deed van seksueel misbruik door haar grootvader, haar vader en haar broer. Om niet in de war te raken zullen we steeds de naam 'Anton' gebruiken voor Jennifers broer. De namen 'Tamboer' en 'Theo Tamboer' duiden de verdachte aan. Diens vader, en dus de grootvader van Jennifer en Anton, zal steeds worden aangeduid als 'Grootvader'.

In de eerste aangifte vertelt Jennifer dat het misbruik was begonnen toen zij vijf jaar oud was en dat het is doorgegaan tot vlak voor de aangifte. Aanvankelijk werd Jennifer alleen geslagen, maar na één of anderhalf jaar werd zij ook seksueel lastiggevallen. Vanaf haar negende jaar had zij wekelijks enkele malen gemeenschap met haar broer en vader. In december 1999 vulde Jennifer de aangifte aan; het was allemaal nog iets erger, maar zij verklaarde ook dat zij niet wist wat er met een stijve penis of met klaarkomen werd bedoeld. In april 2000 kwam Jennifer voor de derde maal de aangifte toelichten, maar kennelijk was het verhaal nog niet helemaal verteld, want in december 2000 deed zij nu ook aangifte tegen de grootvader, door wie zij ook talloze malen zou zijn misbruikt. Alles bij elkaar ontstond het beeld dat Jennifer gedurende zeven jaar door grootvader, vader en broer meermalen per week gedwongen was tot gemeenschap, waarbij het uiteindelijk om

duizend tot tweeduizend gebeurtenissen ging.

Broer Anton trad in dit verhaal aanvankelijk alleen op als dader, maar vervolgens ook als slachtoffer. Hij deed op 15 januari 2001 aangifte tegen zijn vader en op 21 februari 2001 tegen zijn grootvader. Dat is dus anderhalf jaar nadat Jennifer aangifte tegen hem deed. Wij zullen dan ook de vraag onder ogen moeten zien wat er met hem in die periode was gebeurd. Ook Anton zou meermalen per week zijn misbruikt. Hij vertelde dat hij was begonnen met het misbruik van Jennifer omdat hij zelf misbruikt werd en dit wilde afreageren.

Het valt op dat al deze beschuldigingen niet in één keer zijn geuit, maar een langdurig proces van groei vertonen. Voor Jennifer zit er bijna anderhalf jaar tussen de eerste en de laatste beschuldiging. Ook in hoofdstuk 2 (over de Eper incestzaak) is een dergelijk patroon aangetroffen. Het is op zichzelf niet verboden om onthullingen stapsgewijs te doen, maar de rechter zal zich wel moeten buigen over de vraag waarom een dergelijke vorm wordt gekozen. Deze vraag is met name belangrijk omdat wij inmiddels weten dat stapsgewijze onthulling een signaal is voor een valse aangifte. Bij de beantwoording van de vraag moet ook zeker aandacht worden gegeven aan de invloed die de politie en een heel legertje hulpverleners kunnen hebben gehad op het steeds ernstiger worden van de beschuldigingen.

Een patroon van steeds ernstiger wordende aangiftes komt nogal eens voor bij angevers en angeefsters die zelf met een ernstige problematiek worstelen waarbinnen de aangifte een functie vervult. Wanneer na de aangifte de problematiek niet verdwijnt kan het gebeuren dat zij proberen in nieuwe, en vooral verdergaande aangiftes de problematiek wél op te lossen. Jennifer en Anton hebben verklaard dat zij zo laat met de beschuldigingen tegen Grootvader zijn gekomen, omdat zij het eigenlijk zo zielig voor hem vonden; hij was al zo oud. Dat argument wekt enige verbazing als men in aanmerking neemt wat Grootvader hun allemaal zou hebben aangedaan.

Daarom moet zeker ook worden onderzocht of deze aangiftes wellicht verband houden met een andere persoonlijke problematiek van Jennifer en Anton. Een moeilijkheid daarbij is dat aangevers en aangeefsters – de belangrijkste getuigen in zedenzaken – door het Openbaar Ministerie altijd zeer in bescherming genomen worden. Zij zijn slachtoffers en geen daders. Een vraag naar de verstandelijke vermogens of persoonlijkheidsstructuur van aangevers en aangeefsters wordt meestal afgewimpeld. Toch weten wij dat valse aangiftes vaak ontstaan door hetzij een psychiatrische stoornis, hetzij gemakkelijke beïnvloedbaarheid, vaak samenhangend met een verstandelijke handicap. Het meest recente jaarverslag van de Landelijke Expertisegroep Bijzondere Zedenzaken meldt dat het merendeel van de betwijfelde aangiftes wordt gedaan door vrouwen met een psychologische/psychiatrische problematiek.³ De persoonlijkheid van de aangevers en aangeefsters kan dus logischerwijs niet buiten beschouwing blijven. Maar de rechter kan een onderzoek naar de persoonlijkheid van aangevers en aangeefsters niet tegen hun zin afdwingen; het zal vrijwillig moeten gebeuren. Wanneer, zoals in het geval van Jennifer, een aangeefster daaraan niet wil meewerken, blijft er dus een belangrijke vraag onbeantwoord, en het is onvoorspelbaar hoe de rechter daarop zal reageren: de aangifte naast zich neerleggen, of zelf maar proberen in te schatten in hoeverre de persoonlijkheid van de aangeefster afdoet aan de geloofwaardigheid. In de zaak-Tamboer heeft de rechter kennelijk besloten dat de aangiftes van Jennifer en Anton geheel geloofwaardig zijn, en dat hun vader liegt en lijdt aan een ernstige stoornis. Dat zou wel eens waar kunnen zijn, maar het omgekeerde moet natuurlijk wel onderzocht worden. Het dossier bevat voldoende aanwijzingen dat Anton af en toe onwaarheid spreekt. Daarom moeten er toch vragen worden beantwoord over de persoonlijkheid van de aangevers.

Over de gezinssituatie van Theo Tamboer en zijn kinderen is vrij veel bekend. Theo was getrouwd met een merkwaardige

vrouw, die nadat zij van hem gescheiden was nog relaties met vier andere echtgenoten had, waaruit ook weer kinderen zijn voortgekomen. Het oudste kind van Theo en deze vrouw overleed op tweejarige leeftijd, naar later bleek doordat de moeder haar had gedood. Anton en Jennifer werden na de scheiding aanvankelijk door de moeder verlaten. Daarna is er enkele malen met hen geschoven, maar uiteindelijk zijn zij grotendeels in het huis van Theo's ouders opgevoed. Dat werd onder meer veroorzaakt door het feit dat Theo internationaal vrachtwagenchauffeur van beroep was, en daardoor meestal zes dagen per week op reis was. Er was nog een jongere zuster, Kim, maar die werd onder toezicht van de voogdij geplaatst en is geheel uit het leven van Anton en Jennifer verdwenen. Op zichzelf zou deze turbulente gezinssituatie al een voldoende verklaring zijn voor de afwijkende ontwikkeling van de beide kinderen, waarvan het dossier in ruime mate getuigt.

Jennifer trok allereerst de aandacht van haar onderwijzers doordat zij briefjes aan haar vriendinnen schreef over zelfmoordneigingen. Zij deed inderdaad een suïcidepoging met pillen van haar grootmoeder, en bleek daarnaast ook zichzelf te mutileren. Deze twee soorten gedragingen worden wel eens beschreven als gevolgen van seksueel misbruik. Maar de oorzaak-gevolgrelatie moet niet worden omgekeerd. Zelfmoordneigingen en automutilatie komen nog veel vaker voor als symptomen van bepaalde persoonlijkheidsstoornissen; de bekendste daarvan zijn in DSM IV⁴ gegroepeerd in het zogenaamde B-cluster. Hiertoe rekenen wij de borderlinepersoonlijkheidsstoornis, de theatrale persoonlijkheidsstoornis, de narcistische persoonlijkheidsstoornis en de antisociale persoonlijkheidsstoornis. En wij weten dat onware aangiftes nu juist nogal eens bij deze vier stoornissen voorkomen. Simpel gezegd is deze oorzaak-gevolgrelatie uit te leggen als een sterke behoefte aan aandacht, die leidt tot gedrag dat die aandacht genereert: automutilatie, zelfmoordpogingen, beschuldigingen. De reden voor die extra aandachtsbehoefte

kan wel uit ongelukkige omstandigheden voortkomen, en zelfs uit een ongelukkige gezinssituatie, maar seksueel misbruik is daarvoor niet echt nodig. Jennifer heeft vaak geklaagd over mishandeling; blauwe plekken en verwondingen zijn zelfs herhaaldelijk door anderen waargenomen. De conclusie dat zij dan ook wel seksueel misbruikt zal zijn is niet strikt logisch. Integendeel, wanneer haar eerdere klachten geen reactie oproepen, is het niet zo vreemd dat zij op een andere manier aandacht voor haar problemen ging vragen. Maar het is ook denkbaar dat een vergrote aandachtsbehoefte geheel autonoom ontstaat, zonder een aanwijsbare externe oorzaak. Het zou daarom zeker relevant zijn om meer over Jennifer en Anton te weten te komen.

Anton is enkele malen psychologisch en psychiatrisch onderzocht; dit is gebeurd omdat hij vanaf het begin als dader te boek stond. Het dossier laat zien dat hij antisociale persoonlijkheidstrekken vertoont, met daarnaast een borderlinepersoonlijkheidsstoornis en een zekere vorm van zwakbegaafdheid. Jennifer heeft steeds geweigerd zich te laten onderzoeken, maar heeft wel twee gesprekken gehad met de pedagoog prof. dr. R. Bullens. Wat opvalt is dat Jennifer tegenover hem in september 1999 ten stelligste heeft ontkend ooit door Grootvader te zijn misbruikt. Bij het tweede gesprek in januari 2003 kon zij zich dat niet meer herinneren, en ook niet goed voorstellen. Haar verklaring voor de late beschuldiging van Grootvader was ten slotte dat zij misschien indertijd twee beschuldigingen wel genoeg vond. Inmiddels hechte zij trouwens niet meer zo aan de vervolging van Grootvader, en dat was de reden waarom zij verdere medewerking aan het onderzoek weigerde.

Een complicatie van het aangifteproces is dat Anton zijn aangiftes via een notarieel vastgelegde verklaring heeft ingetrokken. Over die intrekking is nogal wat te doen geweest, omdat hij volgens de Hoge Raad deze verklaring in de rechtszaal weer heeft ingetrokken,⁵ maar dat is volgens de raadsman van

Theo volstrekt onjuist. In ieder geval is de laatste stand van zaken dat Anton bij de weergave in deze notariële verklaring blijft: hij is noch door zijn vader, noch door zijn grootvader misbruikt. Zijn uitleg voor de eerder gedane beschuldigingen is dat hij door de politie onder druk was gezet, hetgeen een fundamenteel probleem onthult: Anton was verdachte en was in die positie uitermate kwetsbaar en mogelijk gevoelig voor suggesties dat beschuldigingen tegen anderen zijn positie konden verbeteren. Dat had hij overigens ook gemakkelijk zelf kunnen bedenken. Deze overweging brengt ons tot nadere vragen over het verhoor van de verdachten, en over de bekentenissen die daaruit zijn voortgekomen.

Bekentenissen

Er waren aanvankelijk twee verdachten: Theo Tamboer en zijn zoon Anton. Later kwam daar Grootvader bij. Over de verhoren van Grootvader kunnen wij kort zijn: hij heeft systematisch en categorisch ontkend, en de zaak tegen hem is daardoor nooit echt op gang gekomen. Wij komen daar later op terug, want het is toch wel vreemd dat de aangiftes door Jennifer en Anton kennelijk onvoldoende geloofwaardig werden gevonden voor de vervolging van Grootvader, terwijl in de zaak van Theo verklaringen van dezelfde aangevers nu juist het hoofdbestanddeel van het bewijs vormden.

De verhoren van Theo Tamboer leidden, zoals in het begin reeds is opgemerkt, tot bekennende verklaringen. Later trok hij die verklaringen in met als uitleg dat hij zich door de situatie genoodzaakt voelde een valse bekentenis af te leggen. Zo'n ommekeer leidt altijd tot ongeloof: niemand zal toch zo idioot zijn om een misdrijf te bekennen terwijl hij geheel onschuldig is? De werkelijkheid is echter anders: er is een kleine maar niet onbelangrijke categorie van onschuldige verdachten die wél tot valse bekentenissen zijn te brengen. Dat ligt gedeeltelijk

aan de persoonlijkheid van die verdachten zelf, maar gedeeltelijk ook aan de gebruikte verhoormethoden. De literatuur over dit wonderlijke verschijnsel is omvangrijk en zal hier niet uitputtend worden behandeld.⁶ In plaats daarvan verwijzen wij naar de twee bekendste gevallen van valse bekentenissen in ons land: de Puttense moordzaak en de Schiedammer parkmoord. De laatste zaak wordt uitvoerig in dit boek behandeld. De conclusie daarvan kan echter in één zin worden weergegeven: de ten onrechte veroordeelde Kees B. heeft onder druk een moord bekend die hij nooit heeft gepleegd, en de achtereenvolgende rechtscolleges hebben niet willen geloven dat dit mogelijk was. Kan Theo Tamboer hetzelfde hebben gedaan? Wat weten wij over zijn persoonlijkheid en de wijze waarop hij is verhoord?

Theo Tamboer heeft wél meegewerkt aan een psychologisch onderzoek; als verdachte kon hij nauwelijks anders omdat weigering gemakkelijk tegen je kan worden gebruikt. Uit dit onderzoek van het Pieter Baan Centrum (PBC) blijkt dat hij zwakbegaafd is, met een IQ van beneden de tachtig. Uit het onderzoek blijkt tevens dat hij lijdt aan een psychologische stoornis, gediagnosticeerd als: Persoonlijkheidsstoornis Niet Anders Omschreven. Dat is een verbloemende term die eigenlijk zegt dat de onderzoekers geen flauw idee hebben aan welke stoornis Tamboer zou lijden; hij vertoont geen duidelijke symptomen van de honderden stoornissen die wel omschreven zijn. Maar daarnaast blijkt hij in juridisch opzicht toch belangrijke eigenschappen te hebben: hij is afhankelijk en heeft een onvermogen om zich tegen stress te verweren. Hij schikt zich zonder meer naar de wil van een autoriteit, en is daardoor een zeer gehoorzame werknemer en zoon. Bij elkaar zouden dat precies de eigenschappen zijn die hem een gewillig instrument in handen van de politie maken. Het is dus alleszins van belang om precies te weten hoe Theo Tamboer is gekomen tot de bekentenis van ernstige misdrijven die hij later zo stellig zou ontkennen.

Over de eerste verhoren van Tamboer weten wij eigenlijk weinig doordat alleen de resultaten, dus de bekentenissen, zijn opgeschreven. Hoe die bekentenissen zijn verkregen is onduidelijk. Achteraf heeft Theo Tamboer verklaard dat hij onder grote druk werd gezet doordat hij met de afschuwelijke verhalen van Jennifer werd geconfronteerd. Hem werd niet gevraagd om gewoon zijn eigen verhaal te doen, maar om uit te leggen hoe Jennifer anders bij zulke verhalen kon komen. Hij moest bevestigen, niet vertellen. Theo is beloofd dat hij naar huis mocht als hij maar toegaf, en zelfs dat de straf, die vast wel vijftien jaar zou bedragen, door tussenkomst van de politie verminderd kon worden; voor het laatste moest hij natuurlijk wel een beetje meewerken. Het bezwaar van zulke beweringen achteraf is natuurlijk dat die best door Theo verzonnen kunnen zijn. Dat hoeft geen probleem te zijn als de verhoren netjes zijn geregistreerd, zoals in veel beschaafde landen wordt gedaan. Maar in Nederland gebeurt dat niet; omdat het te duur zou zijn, of te moeilijk, of onmogelijk te administreren. Al die argumenten zijn natuurlijk uit de lucht gegrepen. De enige plausibele verklaring voor het niet willen registreren van verdachtenverhoren is dat de politie niet op de vingers wil worden gekeken. De rechter voert als excuus voor deze gang van zaken steeds weer aan dat er geen verplichting bestaat om verhoren te registreren. Dat mag waar zijn; een verbod bestaat er ook niet en er is geen enkele verplichting voor de rechter om bekentenissen als bewijs te aanvaarden wanneer er geen fatsoenlijke documentatie is over de wijze waarop deze zijn verkregen. Door dat wel te accepteren maakt de rechter zich medeplichtig aan een systeem dat het beoordelen van een herzieningsaanvraag zeer bemoeilijkt. Daarbij moet worden opgemerkt dat de problemen in de meest bekende recente herzieningszaken – de Puttense moordzaak en de Schiedammer parkmoord – nu juist waren veroorzaakt door het ontbreken van de registraties aan de hand waarvan de betrokken rechters zelf de ontoelaatbare verhoormethoden

hadden kunnen vaststellen. Aangezien de rechterlijke macht tot op het hoogste niveau oncontroleerbare 'bekenentissen' als bewijs aanvaardt moet de bevoegdheid om herzieningsverzoeken te beoordelen ergens anders worden neergelegd. Hoe dat ook zij, de eindstand is dat we geen idee hebben hoe Theo Tamboer tot zijn bekenentissen is gekomen. Zijn verklaring dat het onder dwang is gebeurd, is even geloofwaardig als de verklaring van de officier van justitie dat het geheel vrijwillig was. Daarmee komt eigenlijk de gehele bekentenis als serieus bewijsmiddel te vervallen.⁷ De rechter moet ervan uitgaan dat valse bekenentissen mogelijk zijn, dat Theo Tamboer daarvoor de geschikte persoonlijkheid heeft, en dat de politie alle gelegenheid had. Dat is ruim voldoende voor het voordeel van de twijfel.

Er waren meer bekenentissen dan die van vader Theo: ook broer Anton had bekend. Maar voor die bekentenis gelden precies dezelfde problemen. Anton is gediagnosticeerd als zwakbegaafd en lijdende aan een persoonlijkheidsstoornis. Hij heeft zijn bekentenis herroepen en zei daarbij dat hij door de politie misleid was. Hem zou zijn beloofd dat hij naar huis mocht als hij zou bekennen. Bovendien zou hem ten onrechte zijn verteld dat zijn vader al bekend had, en dat de condooms die hij gebruikt zou hebben in de vuilnisbak waren gevonden. Ook hier is het probleem dat de politie dit alles natuurlijk ontkent, en dat de verhoren niet zijn geregistreerd. Maar het is wel opvallend dat de bezwaren van Theo en Anton Tamboer verwijzen naar politietrucs die in de wereld van de opsporing regelmatig worden toegepast, terwijl zij eigenlijk niet aan deze twee zwakbegaafde verdachten bekend kunnen zijn. De politie heeft hier de schijn tegen. Daarnaast is het ook nog denkbaar dat Anton geheel uit eigener beweging heeft gelogen om zijn eigen straatje schoon te veegen.

De inhoud van Theo's bekenentissen is uiterst mager en getuigt nergens van 'daderkennis', dat is kennis die in de aangifte is vervat en die verder alleen bekend kan zijn aan de

dader. Hij noemt geen details, en kan geen enkele individuele gebeurtenis beschrijven. Dat kan het gevolg zijn van een gebrekkige verhoortechniek, maar ook van het feit dat Theo eenvoudig niet zou weten wat hij moest vertellen. In geen geval kan de inhoud van de bekentenis gelden als een toetsing van wat Jennifer en Anton hebben verteld.

Uiteindelijk heeft Theo Tamboer alle bekentenissen herroepen. Zijn verklaringen voor de beschuldigingen van zijn twee kinderen is dat zij zijn opgezet door hun moeder (die voor de dood van Theo's oudste kind was veroordeeld), met wie zij inmiddels weer contact hadden gekregen. Het onderzoek is niet verder ingegaan op deze suggestie. Zo is nooit onderzocht of er inderdaad contact is geweest tussen Jennifer en haar moeder.

Andere bewijsmiddelen

Er is naast de aangiftes en verdachtenverhoren eigenlijk geen bewijs van seksueel misbruik. Er zijn geen getuigen die iets gezien hebben, er zijn geen getuigen aan wie Jennifer en Anton al op een eerder tijdstip hadden verteld wat er thuis gebeurde, en er zijn geen fysieke bewijzen van seksueel misbruik. Vooral het laatste is opmerkelijk: Jennifer heeft verklaard dat zij duizend tot tweeduizend keer gedwongen gemeenschap heeft gehad. Zij is daarom ook onderzocht door de gynaecologische afdeling van het Dijkzigt Ziekenhuis, en wel drie dagen nadat de laatste verkrachting zou hebben plaatsgevonden. De deskundige arts verklaarde dat Jennifer een intact maagdenvlies had. Aan dat soort verklaringen kunnen niet zomaar consequenties worden verbonden, omdat er een soort volksgehoof is dat de vagina van de vrouw hermetisch is afgesloten door het maagdenvlies. Als die afsluiting niet meer volledig is, moet dat volgens hetzelfde geloof wel betekenen dat de betrokken vrouw gemeenschap heeft gehad. In werkelijkheid

bestaat een dergelijk geheel afsluitend vlies niet, en is er een aanzienlijke natuurlijke variatie in de aanleg van het maagdenvlies of hymen. Soms wijzen bepaalde beschadigingen op het hebben van gemeenschap, maar afwezigheid van beschadigingen wijst niet op het niet hebben van gemeenschap. De medische verklaring over Jennifer is dus tamelijk nietszeggend en onbruikbaar als bewijs voor wat dan ook.

Een andere kwestie is waarom Jennifer nooit zwanger is geworden. Zij verklaarde dat haar vader en Grootvader nooit voorbehoedsmiddelen gebruikten. Anton deed dat wel, vanaf zijn twaalfde of dertiende jaar. Hoe Anton enkele malen per week aan condooms kwam is niet nagegaan; van zijn vader of grootvader kreeg hij die zeker niet.

Dan is er ook nog een groot aantal brieven en kaarten dat Jennifer aan haar grootvader, vader en broer heeft geschreven na haar eerste aangifte, dus voor een deel terwijl Anton en Theo in detentie zaten. De brieven bevatten uitspraken als: 'Ik mis jullie zo', 'Ik hoop dat het goed met je gaat', 'Ik hou van jullie alle drie', 'Ik ben jullie niet vergeten', 'Anton, ik mis je en ik hou van je als zusje', 'Opa, wil je een foto opsturen?', 'Ik wil graag naar huis komen want ik mis jullie ontzettend', 'Lots of love', 'Heel veel liefs', 'Kusjes'. Het is denkbaar dat deze brieven passen binnen de typische relatie van het gesloten gezin die soms wordt beschreven als een voorwaarde voor jarenlang misbruik; maar een dergelijke briefwisseling past óók bij een valse aangifte door een aangeefster die lijdt aan een persoonlijkheidsstoornis. De rechter heeft kennelijk gedacht dat de briefwisseling niets zegt met het oog op die onzekerheid. Maar het zou rationeler zijn geweest als de rechter hier het naadje van de kous had willen weten.

Een opmerkelijk detail in dit dossier is dat het Openbaar Ministerie besloot om de aangiftes tegen Grootvader te seponeren. De vraag die natuurlijk direct opkomt is in welk opzicht de aangiftes tegen vader Theo en broer Anton dan anders waren. Eigenlijk bestonden tegen Grootvader dezelfde bewijzen

als tegen Theo; als ze niet goed genoeg waren voor Grootvader, waren ze ook niet goed genoeg voor Theo. Het grote verschil lijkt te zijn dat Grootvader nooit tot een bekentenis werd gebracht. Maar vanuit een logische redenatie moet dat niets uitmaken: als de aangiftes tegen Theo niet aan de eisen voldoen, kan dat niet worden goedge maakt door een bekentenis; en al helemaal niet als die bekentenis betwistbaar is, en al gauw weer ingetrokken. Bewijsmiddelen moeten ieder voor zich aan de daarvoor geldende eisen voldoen, ook al worden ze daarna in samenhang bekeken. We hebben hier te maken met het fenomeen dat in hoofdstuk 2 over de Eper incestzaak ‘strepen’ is genoemd. In principe zou het bestaan van twee aangiftes tegen grootvader genoeg moeten zijn om hem te vervolgen. Als er iets met die aangiftes aan de hand was zou je precies willen weten wat eraan schortte, omdat de problemen van belang kunnen zijn voor de geloofwaardigheid van Anton en Jennifer als getuigen. Wanneer dat probleem wordt ‘weggestreept’ door de zaak te seponeren, kan het gebeuren dat de rechter in de zaak tegen Theo essentiële informatie wordt onthouden. Mogelijk is de achterliggende veronderstelling dat de problemen in de zaak tegen Grootvader beperkt zijn tot de verklaringen van Jennifer en Anton, en niets hebben te maken met de persoonlijkheid van Jennifer en Anton. Maar het dossier bevat voldoende aanwijzingen dat er wél iets aan de hand is met de persoonlijkheid van die twee belangrijke getuigen. Het Openbaar Ministerie kan dit lastige probleem ontwijken door de zaak tegen Grootvader te laten vallen.

De transgenerationale hypothese

Een zaak als deze, die zich lijkt af te spelen tussen drie opeenvolgende generaties binnen één familie, loopt het risico beoordeeld te worden aan de hand van de onder sommige deskundigen populaire ‘transgenerationale hypothese van

seksueel misbruik'. Deze hypothese houdt in dat veel misbruikers tot hun daad komen doordat zij zelf voormalige slachtoffers zijn. Voor een dergelijke hypothese bestaat wel wat anekdotisch, maar nauwelijks statistisch bewijs. Het komt voor dat slachtoffers zelf ook daders worden, maar nog veel meer slachtoffers worden nooit daders, en heel veel daders zijn nooit slachtoffer geweest. Het epidemiologische onderzoek wordt ook nog bemoeilijkt doordat betrokkenen lang niet altijd hun complete verhaal vertellen. Er is dus genoeg reden om met deze hypothese terughoudend om te gaan. Als dat niet gebeurt kan men zien dat het een soort selffulfilling prophecy wordt. Men vraagt verdachten of zij misschien niet ook zelf misbruikt zijn. Daarbij wordt dan de uitweg uit een penibele situatie op een presenteerblaadje aangeboden: men kan aan de verantwoordelijkheid voor eigen misdragingen ontsnappen door gauw iemand anders te beschuldigen. Dit creëert een van die vormen van ongeoorloofde druk in verhoren die kunnen leiden tot valse beschuldigingen. In de zaak-Tamboer kan dit mechanisme hebben gewerkt bij het verhoor van Anton, die, nadat hij zich eenmaal in de nesten had gewerkt door te bekennen dat hij Jennifer had misbruikt, de gelegenheid kreeg om zich daaruit te redden door zijn vader te beschuldigen. Hoe ernstiger die beschuldigingen zijn, hoe meer ze kunnen gelden als excuus voor zijn eigen daden.

Bij het verhoren van personen die verdacht worden van seksueel misbruik dient de vraag of zij zelf zijn misbruikt niet gesteld te worden. Als verdachten zelf met dit excuus komen, moet uiterst kritisch worden nagegaan of het verhaal eigenlijk wel kan kloppen. In de zaak van Anton was het nog eenvoudiger om dit excuus te verzinnen, aangezien Anton al wist dat zijn vader door Jennifer was beschuldigd. Hoe is dit thema eigenlijk in het verhoor van Anton opgekomen? Heeft Anton dat spontaan vermeld, of heeft de politie hem deze suggestie gedaan? Het dossier zegt er niets over. Toen Jennifer eenmaal Grootvader had beschuldigd, volgde Anton binnen een

maand met dezelfde beschuldiging. Waarom was hij daar eigenlijk niet eerder mee gekomen?

De transgenerationale hypothese neemt in dit dossier een werkelijk griezelige wending. Hoe is Theo er eigenlijk toe gekomen om zijn kinderen te misbruiken? Als we al weten dat Grootvader door Jennifer en Anton is beschuldigd, ligt het voor de hand om te vermoeden dat ook Theo door zijn vader is misbruikt. De politie en de psychiaters hebben hem daarover uitgebreid ondervraagd, maar Theo heeft deze beschuldiging altijd en met grote heftigheid van de hand gewezen. Voor de politie was dat hinderlijk, want het had de zaak tegen Grootvader natuurlijk veel sterker gemaakt. Nu moest men uiteindelijk beslissen om Grootvader niet te vervolgen, terwijl die in de ogen van de politie eigenlijk de bron van alle kwaad was. Maar de psychologen en psychiaters aan wie Theo Tamboer werd overgeleverd wisten er wel raad mee, zoals wij zullen zien.

In de tang van de psychiatrie

Zoals gezegd is Theo Tamboer onderzocht door een team van het Pieter Baan Centrum, het instituut dat geheel in dienst staat van het ministerie van Justitie, en dat vrijwel alle zaken van dit kaliber beoordeelt. De deskundigen stelden vast dat Theo niet kan of wil praten over seks, en dat hij maar één diepe emotie kent: eerbied voor zijn vader. Dat kan allemaal prima worden gebruikt in het soort redenering waarin klinisch psychologen en psychiaters sterk zijn: een redenering waarvan de conclusie bij voorbaat vaststaat en waarin de achtereenvolgende stappen een arbitrair gebruik van logica toelaten. Als Theo oversekst geweest zou zijn, was dat stellig opgevat als een bewijs voor het misbruiken van zijn kinderen. In dossiers over het misbruiken van baby's en kleine kinderen treffen wij nogal eens als bewijs aan dat de verdachte relaties had met

meerdere vrouwen tegelijk, of zijn handen niet kon afhouden van een schoonzus of van de buurvrouw. Maar volgens goed-freudiaanse logica is het omgekeerde ook een bewijs: wie niet wil praten over seks, of weinig behoefte heeft aan seks, lijdt aan verdringing; en iedereen weet dat verdrongen lusten ineens tot uitbarsting kunnen komen. De psycholoog H.E.W. Koornstra concludeerde dan ook zonder terughoudendheid 'dat de door betr. afgesplitste⁸ agressieve en seksuele neigingen ontladen zijn op zijn kinderen'. Daarbij vergeet hij de magische spreuk 'indien bewezen' toe te voegen, die altijd wordt gebruikt om aan te geven dat de rechter het psychiatrische oordeel niet als bewijs van de tenlastelegging mag gebruiken, en ook dat de stoornis niet bestaat als blijkt dat de verdachte niets heeft uitgehaald. Gelukkig komt de uitdrukking wel vele malen op andere plaatsen in het rapport over Theo Tamboer voor, zodat het PBC gedekt is. Het zal de rechter, die zulke rapporten ontvangt voordat de bewijsbeslissing is genomen, natuurlijk niet ontgaan dat de geconstateerde afwijking wel heel mooi past bij de beschuldiging. En het zal de rechter mogelijk wél ontgaan dat dit het gevolg is van een cirkelredenering: Koornstra was bij zijn diagnose juist uitgegaan van de beschuldiging. De stoornis bestaat immers alleen als de beschuldiging waar is, en niet als de beschuldiging onwaar is. De diagnose berust dus niet op psychiatrisch onderzoek, maar op het onderzoek van de politie. De psychiater dient er alleen voor om van gewoon researchewerk wetenschap te maken. Schijnwetenschap natuurlijk, want zonder een degelijke en gevalideerde methode kan er geen sprake zijn van echte wetenschap. De cirkelredenering die leidt van beschuldiging naar diagnose, en dan van diagnose naar bevestiging van de beschuldiging is een soort dodelijke omarming waaruit geen ontsnappen mogelijk is, zoals we zullen zien. Die vicieuze cirkel is op ten minste twee manieren te doorbreken: wanneer de psycholoog/psychiater zijn diagnose stelt zonder kennis te hebben van de tenlastelegging, of wanneer de rechter de

bewijsbeslissing neemt zonder de psychiatrische rapportage te kennen. Maar geen der partijen wil aan zo'n oplossing meewerken; men koestert zich liever in een eeuwig gelijk, ondanks de gruwelijke consequenties voor verdachten en veroordeelden.

De psychiater mevrouw Loerakker⁹ van het Pieter Baan Centrum heeft ook nog vastgesteld dat Theo 'onvoorwaardelijk en kritiekloos achter zijn vader stond. Omdat betr. zo vaak in deze formuleringen verviel, wekte hij hiermee juist de indruk dat er problemen op dit gebied bestonden.' Via de freudiaanse omkering wordt hier een soort bevestiging van de transgenerationale hypothese gegeven: er zal wel wat aan de hand zijn geweest tussen Theo en zijn vader, want anders zou hij hem niet zo verdedigen. Het rapport is echter uitgebracht op 6 augustus 2001, dus meer dan een halfjaar nadat Jennifer en Anton hun grootvader hadden beschuldigd. Op dat moment had de politie Theo ook meermalen gevraagd naar misbruik door zijn vader; ook de rechter deed dat op de zitting van 12 juli 2001. Stel dat dit misbruik niet heeft plaatsgevonden. Is het dan zo vreemd dat Tamboer nogal heftig reageert wanneer ook de hulpverleners van het Pieter Baan Centrum daar weer over beginnen? En zou het eigenlijk niet nuttig zijn om niet alleen te weten wat de deskundigen hebben geconcludeerd, maar ook hoe die gesprekken eigenlijk zijn gevoerd?

Nu zit Theo Tamboer in de tang van de psychiatrie. Zijn gevangenisstraf van twee jaar zit erop. Het PBC heeft geadviseerd: 'Betr. is een ontkennende verdachte en is niet bereid aan enige behandeling mee te werken. Hij heeft geen motivatie om iets aan zijn situatie te veranderen, zodat een behandeling slechts klinisch en binnen een langdurig juridisch kader zal kunnen plaatsvinden. Wij adviseren Uw College daarom tot oplegging van de maatregel van terbeschikkingstelling met bevel tot verpleging van overheidswege.' Dat wil zeggen: de psychiaters geven zichzelf de open end-bevoegdheid om verder te beslissen over de vrijheid van Theo Tamboer, bij wij-

ze van spreken tot de dood erop volgt. En zo is de situatie na zeven jaar nog steeds: Theo zit in tbs en weigert te bekennen dat hij zijn kinderen heeft misbruikt. Er is meermalen geprobeerd hem uit de tang te bevrijden, maar dat is steeds mislukt. Uit het dossier over die pogingen blijkt dat de psychiaters inmiddels het eisenpakket hebben verzwaaard: hij moet ook zijn vader van incest beschuldigen, want Grootvader was de bron van al dit kwaad. Theo weigert pertinent zijn vader te beschuldigen, omdat die volgens hem niets gedaan heeft. Op dat punt vinden de psychiaters ook niet het Openbaar Ministerie aan hun zijde, want Grootvader is nooit voor iets vervolgd. Maar dat geeft niet, want de veroordeling van Theo is definitief en onherroepelijk, dus de psychiatrie kan nu haar gang gaan. Het enige wat Theo kan doen is bekennen, naar het voorbeeld van de Amerikaan James Rodriguez. Hij werd veroordeeld voor het nogal gruwelijk misbruiken van twee jongens. Na zijn gevangenisstraf werd hij gedwongen opgenomen in een psychiatrische inrichting. Daar kwam hij tot het besef dat hij wel moest gaan bekennen om ooit nog vrij te komen. Hij ging bekennen met de hulp van een pedofiel, want hem ontbrak de kennis voor een goede bekentenis. Hij had net, negentien jaar na zijn veroordeling, de aanbevelingen voor zijn vrijlating op zak toen de vermeende slachtoffers bekendmaakten dat het misbruik nooit had plaatsgevonden en dat zij James hadden beschuldigd onder druk van een tante.¹⁰

Weliswaar moet de rechter van tijd tot tijd toetsen of er nog wel een goede reden is om Theo's terbeschikkingstelling voort te zetten, maar zodra de psychiaters verklaren dat het om een gevaarlijke patiënt zonder ziekte-inzicht gaat zal de rechter niet op eigen gezag zo iemand vrijlaten. Hierdoor sluit de cirkelredenering zich pas echt: de psychiater denkt dat de patiënt gevaarlijk is vanwege hetgeen hij volgens de rechter heeft gedaan, en de rechter denkt dat hij gevaarlijk is omdat de psychiater het zegt. Deze logica miskent dat rechters fouten maken en soms zelfs zeer grove fouten. En bovendien dat

de psychiatrische overtuiging niet steunt op een zelfstandig vastgestelde diagnose, met behulp van een wetenschappelijke methode en los van de rechtspraak.

De psychiater zal zich moeten realiseren dat ontkenningen van patiënten soms terecht zijn. Zijn standpunt daarover moet hij op grond van psychiatrische overwegingen bepalen, en zonder zich te verschuilen achter de brede toga van de rechter. Voor de professionele oordelen van psychologen en psychiaters zou het oordeel van de rechter irrelevant moeten zijn. Helaas worden de terbeschikkingstellingen gecontinueerd zonder dat de psychiaters daarvoor een wetenschappelijke onderbouwing hebben. In onze publicatie *Dubieuze zaken* hebben wij dit beschreven als de psychiater die zich de ver- tegenwoordiger van God op aarde waant. Het leidde toen tot heel wat verontwaardiging bij de psychiaters, maar de situatie is inmiddels niet verbeterd. In het geval van Theo Tamboer is deze middeleeuwse griezeligheid alleen formeel te doorbreken als de Hoge Raad de veroordeling zou herzien. Maar ondanks herhaalde pogingen doet hij dat niet. Als voorbeeld moge dienen het antwoord van de Hoge Raad op het argument dat Jennifer medisch gesproken nog maagd was en dus niet duizend keer of meer verkracht kon zijn. De Hoge Raad vond op 9 september 2003¹¹ dat dit feit van geen belang kon zijn, aangezien het geen novum was: 'De rechtbank beschikte immers in ieder geval over een samenvatting van dat rapport, op grond waarvan zij geacht kan worden in haar beoordeling te hebben betrokken dat het maagdenvlies van het dochtertje volgens de bevindingen van de gynaecologe intact was.' Tot een inhoudelijke beoordeling van het argument kwam het niet. De Hoge Raad merkt niet op dat het rapport over Jennifers maagdenvlies geen antwoord geeft op de vraag of zij in de visie van de deskundige duizend keer of meer verkracht kan zijn. Het valt niet eens op dat niemand de moeite heeft genomen die vraag te stellen.

Deze hele gang van zaken heeft een paradoxaal aspect. Een

verdachte heeft het fundamentele recht om te zwijgen, en om actief te ontkennen dat hij schuldig is. Het gebruikmaken van dat recht kan niet als bewijs tegen hem worden gebruikt. Dat blijkt in tbs echter anders te zijn. De veroordeelde die van hetzelfde recht gebruik wil maken, wordt op grond daarvan tot psychiatrische patiënt verklaard, en de rechter die over de verlenging van tbs oordeelt vindt dat plotseling een valide redenering. Maar de beslissing om tbs te verlengen is een juridische beslissing. Het kan niet zo zijn dat de betrokkene daarbij fundamentele rechten worden onthouden.

Wat nu?

Wij zeggen niet dat Theo Tamboer onschuldig veroordeeld is. Onze enige bewering is dat de psychiater die hem waarschijnlijk voor de rest van zijn leven in tbs zal houden, de mogelijkheid moet erkennen dat Theo's ontkenningen terecht zijn. Hij moet Theo niet voor een gevaarlijke patiënt houden omdat de rechter dat zegt, maar omdat dit volgt uit zijn eigen, onafhankelijke diagnose. Die diagnose kan niet gebaseerd zijn op Theo's ontkenning of zijn weigering om Grootvader te beschuldigen. Zolang Theo volgens verantwoord psychiatrisch onderzoek gevaarlijk is, is het gerechtvaardigd hem in tbs te houden. Maar het argument daarvoor kan niet zijn dat hij eerst maar eens zijn vader moet beschuldigen, of moet bekenen dat hij zijn kinderen heeft misbruikt.

De situatie is nu zo dat Theo alleen uit de tbs kan worden verlost na een herziening van zijn zaak. In een herziene uitspraak zou de rechter wellicht de schuldvraag niet anders beantwoorden, maar mogelijk wel tot een andere straftoemeting kunnen besluiten. De vraag of Theo gevaarlijk is en dus in tbs moet blijven, zou bij een hernieuwd onderzoek uitsluitend beantwoord moeten worden op grond van een toetsbaar psychiatrisch oordeel dat geheel losstaat van de schuldigverklaring,

en dat dus ook niet voorzien is van de clause ‘mits schuldig bevonden’. Wanneer er geen objectieve gegevens zijn die tbs ondersteunen, hoort de straftoemeting gewijzigd te worden, zodat Theo Tamboer uit de kliniek ontslagen kan worden. Tot nu toe ging de herzieningsproblematiek in zijn zaak steeds over de schuldvraag, en dat had geen enkel effect. De kans om de straftoemeting via het vinden van een novum te herzien moet op vrijwel nihil worden ingeschat. De psychiatrische denkwijze is verwerpelijk, maar de bezwaren daartegen zijn absoluut niet nieuw. Het vraagt een haast revolutionaire geest om daar iets aan te veranderen. De Hoge Raad heeft er geen blijk van gegeven over zo veel geestkracht te beschikken.